

ПРИЙОМИ ПРИБЛИЗНОГО ПЕРЕКЛАДУ УКРАЇНСЬКИХ РЕАЛІЙ У ФРАНЦУЗЬКОМУ ХУДОЖНЬОМУ ТЕКСТІ

Снежик Олена Петрівна

канд. філол. наук

Національний технічний університет України "КПІ",

Федорова Лариса Олександрівна

канд. філол. наук, доц.

Національний технічний університет України "КПІ"

Відтворення національно-культурної специфіки оригіналу є однією з найважливіших і найскладніших проблем теорії та практики перекладу, оскільки в ній чи не найяскравіше проявляється один із "парадоксів перекладу" – він має читатися як оригінал, але при цьому зберігати народну специфіку першоджерела. У статті на матеріалі художнього тексту розглядаються прийоми приблизного перекладу українських реалій, оцінюється адекватність відтворення їх денотативного та конотативного значень при перекладі на французьку мову.

Ключові слова: перекладацький відповідник, гіперонімічний переклад, описовий переклад, функціональний аналог, денотативне значення, конотація.

Ставлячи на меті дослідити перекладацький аспект українських реалій у французькому перекладі, ми вбачаємо **актуальність** даної роботи у виявленні людського фактора при відтворенні образності української реалії.

Матеріалом аналізу послугувала повість "Fata morgana" класика української літератури Михайла Коцюбинського, риси національної своєрідності якої виражені особливо яскраво завдяки тематиці, взятій з життя рідного народу, і яка становить інтерес для перекладознавства саме з точки зору передачі національно-культурного компоненту засобами іншої мови.

Об'єктом аналізу є французькі відповідники українських реалій у перекладі, виконаному Фаб'єном Мар'єнгофом, а **предметом** – прийоми приблизного перекладу українських реалій та адекватність їх відтворення цільовою мовою.

Поняття "переклад реалій" двічі умовне: реалія, як правило, неперекладна у словниковому варіанті і, знову ж таки, як правило, вона перекладається у контексті. Суперечливість таких підходів довгий час обговорювалась у наукових роботах, проте сьогодні питання зводиться не до того, чи можливо перекласти реалію, а до того, як її перекласти.

Дві основні труднощі передачі реалій при перекладі пояснюються: 1) відсутністю у мові перекладу відповідника, оскільки у носіїв цієї мови немає позначуваного даною реалією об'єкта (референта); 2) необхідністю разом з предметним значенням реалії передати і колорит – її національну конотацію та історичне забарвлення. Передача реалій – одна з найскладніших проблем теорії і практики перекладу і давно перебуває у центрі уваги багатьох дослідників. Так, А.Федоров виділяв три основні способи передачі реалій засобами іншої мови: транслітерацію; створення нового слова/словосполучення на основі реально існуючих у мові елементів; використання слова, яке позначає щось близьке по функції до іншомовної реалії [Федоров 1983, 223]. В.Виноградов називає п'ять таких способів і дає їм вже більш-менш чітку назву: транскрипція, гіпо/гіперонімічний переклад, уподібнення, описовий переклад,

калькування [Виноградов 1971, 223]. Р.Зорівчак пропонує дев'ять способів перекладу реалій: транскрипція, гіперонімічне перейменування, дескриптивна перифраза, комбінована реномінація, калькування, міжмовна транспозиція на конотативному рівні, метод уподібнення/субституція, контекстуальний переклад, контекстуальне розтлумачення реалій [Зорівчак 1989, 93]. На думку вчених С.Влахова та С.Флоріна основними прийомами передачі реалій є: введення неологізму (калька, напівкалька, освоєння, семантичний неологізм), приблизний переклад (родовидові заміни, функціональний аналог, опис), контекстуальний переклад [Влахов, Флорин 1980, 93]. Отже, як бачимо, при перекладі реалій дослідники говорять про одні й ті ж самі способи та прийоми перекладу, по різному їх називаючи.

У загальному вигляді схема передачі реалій у художньому творі включає: 1) транскрипцію; 2) переклад; 3) приблизний переклад; 4) переклад контекстуальний. Певна річ, такий широкий спектр засобів дозволяє перекладачеві обрати найвдаліший прийом. Причому йдеться не про те, який із прийомів кращий, а про те, який шлях призведе до найкращого результату в конкретному випадку.

Почнемо з гіперонімічних заміни. У перекладознавстві цей термін було введено в обіг В.Виноградовим та А.Федоровим. Відомо, що гіперонімічний переклад передає семантику денотативних реалій (у яких переважає денотативна інформація), але при цьому втрачає сему "локальність" і окремі семантико-диференційні ознаки. При гіперонімічному пристосуванні перекладач має бути дуже обережним, щоб не внести у твір чужий національний колорит, не знівелювати національної чи соціальної специфіки. Позитивною його рисою є нейтральний характер. Вдало застосований, цей метод досить добре відтворює семантико-стилістичні функції реалії оригіналу. Часом здається, що він віддаляє переклад від оригіналу, але насправді це віддалення суто зовнішнє, формальне, що веде до глибокої внутрішньої відповідності. Розглянемо приклад.

...*Мала, суха, чорна, у чистій сорочці, в старенькій свитці*... [Коцюбинський 1988, 86].

...*Petite, sèche, sombre, vêtue d'une chemise nette et de sa pauvre vieille veste*... [Kotsioubynsky 1978, 16].

Як бачимо, перекладач застосував спосіб гіперонімічного перейменування для реалії *свитка*. Звернімо увагу на те, що перейменування *свитка* на *la veste* – не адекватне, оскільки *une veste* – нейтральне позначення, а *свитка* – крім загального денотативного значення *верхній одяг*, означає також *одяг з домотканого сукна*, несе в собі конотативне значення і є ознакою бідності. Перекладач зробив вдалу спробу передати конотативне значення слова, додавши прикметник *pauvre*.

Іншим засобом приблизного перекладу реалій є дескриптивна перифраза. Як правило, поява перифраз стимулюється позамовними чинниками, вони неодмінно передають оцінку об'єкту, який називають, і ніколи не бувають звичайними лексичними паралелями до існуючих назв. Дескриптивні можливості кожної мови уможливають створення замість будь-якого іменника його описового еквівалента і є основою міжмовної перифрастичності. Значення, яке не має в певній мові глобального вираження, безпосередньої співвіднесеності з певними елементами формаль-

ного плану, можна виразити описово шляхом сполучення інших значень, тобто опосередкованої співвіднесеності з елементами формального плану. Внаслідок цієї властивості, значення, виражене в одній мові глобально, можна передати компенсовано описовим способом. Розглянемо приклад.

Часом, в неділю, Підпара здіймав з жердки жупан і надягав на себе широкий пояс [Коцюбинський 1988, 90].

Parfois, le dimanche, Pidpara ôtait du porte-manteau son caftan court et l'attachait d'une large ceinture [Kotsioubynsky 1978, 28].

Реалію жупан перекладено за допомогою дескриптивної перифрази, відтак перекладачеві вдалося передати лише її денотативну інформацію *верхній чоловічий одяг*, а національно-культурна інформація, яку несе в собі реалія, *одяг українця* лишається втраченою, бо *caftan* не є виключно українським одягом.

Варто зазначити, що в українській мові існують діалектні відповідники лексеми жупан, серед яких слово *кафтан*. Можна було б припустити, що перекладачеві був відомий цей факт і він просто замінив реалію діалектизмом (який скоріш за все прийшов з французької мови), намагаючись у такий спосіб зберегти національний колорит оригіналу і разом з тим зробити реалію зрозумілою для читачів цільової мови. Проте, таке припущення здається мало ймовірним, бо французам навряд чи відомо, що звичне їм слово *caftan* породило діалектний відповідник слова жупан в українській мові. Тим більше автор назвав жупан *caftan court*, тобто точніше описав одяг, про який йдеться, адже *кафтан* як правило шиють довгим.

Звичайно, у цьому контексті національно-культурна інформація не відіграє важливої ролі. Та велике значення має також втрачений конотативний аспект реалії жупан: серед українців, особливо селян – це ознака заможності, багатства. Враховуючи те, що цитоване речення у творі подається з нового абзацу, а за ним слідує знову ж таки новий абзац, можна зробити висновок, що М.Коцюбинський підкреслював заможність Підпари, до того ж жупан жодного разу не згадано стосовно бідних селян.

Описовим способом відтворюються також при перекладі поширені у розмовній мові особові назви жінок на *-иха*, утворені від імені, прізвища чи прізвиська чоловіка, які часто зустрічаються у творі М.Коцюбинського:

Її навіть чудно, що з ковалихою вони часто в сварці [Коцюбинський 1988, 94].

Elle trouvait même étrange de se disputer si souvent avec la femme du forgeron [Kotsioubynsky 1978, 39].

Ковалиху – і ту зачепила... [Коцюбинський 1988, 98].

Elle arrêta même kovalikha, la femme du forgeron [Kotsioubynsky 1978, 43].

Перекладач використав описовий спосіб передачі смислу, якого надає українському слову його суфікс, проте, він зберіг лише денотативну інформацію, втративши конотативну. Якщо конотативний аспект інформації відіграє важливу роль у тексті, можна скористатися порадою Р.Зорівчак і перекласти способом комбінованої реномінації. *Ковалиха* досить часто згадується у творі, тому доцільніше було при першому згадуванні вжити спосіб комбінованої реномінації, а далі вживати лише транскодоване слово.

Іншим прийомом приблизного перекладу є метод уподібнення, що полягає у відтворенні семантико-стилістичних функцій реалій мови-джерела іншомовним ана-

логом – реалією мови-реципієнта. Аналог є доречним, коли концентрація спільного у двох мовах досить висока. Під аналогом зазвичай розуміють вибір або одного з синонімів, або одного із значень багатозначного слова, або лексичний відповідник, який позначає в іншій культурі подібне чи аналогічне явище. Наприклад:

На покрову повернувся Прокіп [Коцюбинський 1988, 104].

Prokip fut de retour à l'Intercession [Kotsioubynsky 1978, 46].

Сімнадцятий рік пішов із пиліпівки [Коцюбинський 1988, 88].

Elle va sur dix-sept ans depuis le Carême de la Saint-Philippe [Kotsioubynsky 1978, 32].

Як бачимо, переклад другого прикладу більш повний. Можливо перекладач не вдався до способу скорочення повної назви, боячись, що читач просто не зрозуміє цього значення. Усі житі у творі часові реалії селянського календаря майже завжди перекладено дослівно. Причин, чому перекладач не скористався дескриптивною перифразою, як то пропонує Р.Зорівчак, можна назвати декілька. По-перше, у творі не наголошується на точності дати події, тому уточнювати місяць, коли вона сталася, немає потреби. По-друге, перекладач у такий спосіб зберіг національно-культурний колорит твору, його стилістичну специфіку. По-третє, саме такий переклад свідчить про близькість українських та французьких християнських свят. У наведених прикладах перекладач вдався до дослівного перекладу. У творі свято *Покрови Пресвятої Богородиці* подано як розмовний варіант вживання і написано з маленької літери. У французькому перекладі також подано скорочену форму назви (повна назва *Intercession de la Vierge*). Саме такий переклад надає текстові необхідних розмовних конотацій і підкреслює не значущість свята, а відрізок часу, коли повернувся Прокіп.

Часом у тканині художнього твору реалія майже повністю втрачає своє денотативне значення і функціонує лише в конотативному плані із затемненням локальної характеристики. Це трапляється найчастіше тоді, коли вона – компонент тропа. У таких випадках доречно застосовувати міжмовну конотативну транспозицію, замінюючи українську реалію реалією франкомовного світу/лексемою з місткою конотативною інформацією з іншим денотативним, але рівновартним конотативним значенням. У тексті першотвору маємо таке висловлювання.

Але чого вона не могла байдужно чути – так се бубна [Коцюбинський 1988, 148].

Mais ce qu'elle ne pouvait pas écouter sans indifférence, c'étaient les tambourines [Kotsioubynsky 1978, 77].

Лексема *бубон* не є для француза українською реалією на денотативному рівні, бо франкомовному читачеві добре відомий цей музичний інструмент. Але з огляду на конотативну і національно-культурну інформацію, яку несе в собі дана лексема, вона виступає реалією стосовно французької культури. У цьому висловлюванні у тканині всього художнього твору реалія майже повністю втрачає денотативне значення і функціонує лише в конотативному плані. Перекладач міг би скористатися прийомом транспозиції на конотативному рівні, тобто замінити українську реалію реалією франкомовного світу, але таким чином втрачається локальна інформація, яку вона несе. На нашу думку, Мар'єнгоф обрав найпростіший і, як не дивно, найвдаліший спосіб перекладу. Він не давав роз'яснень конотативного значення реалії і уникнув явища трансляційного надлишку в перекладі, адже пояснення конотативного аспекту з'являється вже в найближчому контексті:

...як тільки з далекого кутка села під хмарним осіннім небом розлягалось його глухе дудіння, вона вискакувала надвір, прислухалась, намагалась угадати, в якому дворі справляють весілля... [Коцюбинський 1988, 103].

...dès que sous le ciel nuageux de l'automne on entendait leur bruit sourd tout à l'autre bout du village, elle bondissait dans la cour en prêtant l'oreille pour deviner chez qui on célébrait des noces... [Kotsioubynsky 1978, 34].

Тобто є абсолютно зрозумілим, що звучанням бубна в українських селах супроводжуються весілля.

Таким чином, методи приблизного перекладу, до яких з повним правом можна віднести 1) гіпо/гіперонімічний переклад; 2) описовий переклад; 3) функціональний аналог (уподібнення, міжмовну транспозицію на конотативному рівні), доволі вдало відтворюють при перекладі національно-культурний компонент іншомовної реалії. Перший метод перекладач застосовував при перекладі денотативних реалій. За допомогою другого компенсував описовим способом те значення, для якого немає глобального відповідника у французькій мові. Третім скористався у випадках, коли українська реалія функціонує лише в конотативному плані, коли її локальна характеристика затемнена, просто замінивши українську реалію оригіналу французьким аналогом.

Передача національно-культурної специфіки оригінала – одна из важнейших и сложнейших проблем теории и практики перевода, поскольку в ней отражается один из "переводческих парадоксов" – перевод должен читаться как оригинал, сохраняя при этом народное своеобразие первоисточника. В данной статье на материале художественного текста анализируются приемы приблизительно-го перевода украинских реалий, дается оценка адекватности передачи денотативного и коннотативного значений во французском переводе.

Ключевые слова: переводческое соответствие, гиперонимический перевод, описательный перевод, функциональный аналог, денотативное значение, коннотация.

Transmission of national-cultural specific character of the original is one of the most important and complex problems of theory and practice of translation, as it reflects one of the "translation paradoxes". The translation must be read as the original preserving at the same time folk peculiarity of the original source. In this article on the material of feature text the techniques of approximate translation of Ukrainian equivalents are analyzed, evaluation of the adequacy of transmission of denotative and connotative meaning is given in French translation.

Key words: translation accordance, hyperonymical translation, descriptive translation, functional analog, denotative meaning, connotation.

Література:

1. *Виноградов В.В.* О теории художественной речи / Виктор Владимирович Виноградов. – М.: Высшая школа, 1971. – 240 с.
2. *Влахов С., Флорин С.* Непереводимое в переводе. – М.: Международные отношения, 1980. – 342 с.
3. *Зорівчак Р.П.* Реалія і переклад / Роксолана Петрівна Зорівчак. – Львів: Вид-во при Львів. Ун-ті, 1989. – 216 с.
4. *Коцюбинський М.М.* Fata morgana (3 сільських настроїв) // Твори в 2 т. / Михайло Михайлович Коцюбинський. – К.: Наукова думка, 1988. – С. 85–173.
5. *Федоров А.В.* Основы общей теории перевода (Лингвистические проблемы) / Андрей Венедиктович Федоров. – М.: Высшая школа, 1983. – 416 с.
6. *Kotsioubynsky M.* Fata morgana / Trad. Par Fabienne Mariengof. – К.: Dnipro, 1978. – 167 p.